

Становище
на доц. д-р Миряна Янакиева

за дисертационния труд на Александра Желева,
представен за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
Професионално направление 2.1. Филология (Френска литература)

Тема на дисертацията: *Понятието „правдоподобност“ във френското фантастично повествование (1772-1840 г.)*

Още със заглавието си дисертационният труд на Александра Желева заявява сериозността и сложността на своя замисъл, състоящ се в опита да се анализира съотношението между два привидно взаимоизключващи се концепта, а именно „правдоподобност“ и „фантастично“. Избирайки на пръв поглед парадоксалния подход да гради теоретичен модел на фантастичното през едно противоположно на него понятие, каквото е понятието за правдоподобност, трудът съумява убедително да защити изходната си концепция за фантастичното в литературата като форма на съпротива от страна на фикционалния текст спрямо едни или други цензуриращи механизми на контекста, сред които се нареждат и винаги идеологически обусловените критерии за правдоподобност. Така, освен в светлината на споменатото отношение текст/контекст, дисертацията полага възгледа си за фантастичното и в светлината на отношението между идеология и естетика. Отчитането на напрежението между тези два аспекта – идеологическия и естетическия, и отстояването на преимуществено естетическия характер на фантастичното, е основополагащ момент в теоретичното построение, предложено в разглеждания труд.

Времевият обхват на изследването е ясно указан: конкретните френски литературни произведения, избрани като обект на анализ, се отнасят до периода 1772-1840 година, а културно-историческите и епистемологически рамки на появата им са съответно тези на Просвещението и Романтизма. Авторката на дисертацията познава в дълбочина мисловните и художествени особености на тези две епохи и, за да изгради концептуалния свод на своята разработка, се опира на голям брой философски и литературно-критически източници, чийто подбор е много внимателно премислен с

оглед на нуждите на нейната изследователска проблематика. С пълно основание тя изтъква, че осмислянето на категорията „фантастично“ през понятието за правдоподобност дава възможност и за един по-различен и по-нетрадиционен поглед върху идейните връзки между Просвещението и Романтизма и за установяване на по-силна приемственост между тези две епохи, отколкото обичайно се мисли.

Саморефлексивната нагласа, изразена в дисертационния труд на Александра Желева, е един от съществените белези на неговата сериозна и безспорна научна стойност. Тази нагласа личи и в прецизното определяне на избраната комплексна методология, съобразена със спецификата на изследователския предмет. Тя, по думите на дисертантката, се състои в съчетаването на контекстуален, формалистичен и съпоставителен подход, което на свой ред предполага много добро познаване и умение за прилагане на разнородни инструментариуми, изведени от теорията на дискурса и на повествованието. Типологията на фантастичното през изучавания период, съставена с помощта на съпоставителния метод, също допринася за пълнотата на резултатите, постигнати от авторката на труда.

В центъра на вниманието в първа глава, онасловена „По границите на фантастичното“ (*“En marge du fantastique”*), застава дефинирането на понятието за литературна правдоподобност в контекста на характерното за XVIII век мислене, което обвързва това понятие със свойственото си рационалистично разбиране за природата. Тук, както посочва авторката, ключови са понятия като разум, норма, подражание. Условие за художественото подражание на природата е познаването на нейните закони, то е и мерилото за правдоподобност на литературното повествование. Самото просвещенско разбиране за природата обаче, както убедително е посочено в дисертацията, не е единно и непоклатимо, а търпи съществена еволюция, водеща до разколебаване на увереността в абсолютната познаваемост на природата посредством разума, а оттам и във възможността за неоспоримо разграничаване между правдоподобно и неправдоподобно или свръхестествено, което не остава без последствия и в областта на литературно фантастичното. Както посочва авторката, „фантастичната фикция прибегва до повествователни стратегии, които придават правдоподобност на приказното и свръхестественото. Фантастичното е неправдоподобна фикция, която се представя за правдоподобна, привеждайки изфабрикувани от самата нея доказателства за собствената си правдоподобност“ (с.

24). Теоретичните положения, изложени в тази първа глава, са подкрепени с анализ на два романа от епохата, в които личи въздействието на английския готически роман: *Рицарите на Лебеда* (1795 ; 1805) от мадам дьо Жанлис и *Селина или Детето на загадката* от Дюкре-Дюминил (1798-1799), както и с примери от творчеството на Сад, в което преразглеждането на концепцията за природа обслужва философския и аксиологичен проект на либертинството. Главният извод от анализа е, че фантастичното в тези романи се проявява не чрез свръхестественото, а като усилие на фикционалния текст да примири с свръхестественото с правдоподобното, по-точно, като усилие да бъде заобиколена цензурата на правдоподобие то посредством някакъв заместител (*succédané*) на рационалното или естествено решение (с. 40).

В четирите романа, върху които се фокусирани анализационните наблюдения в следващата глава – „Между Просвещението и илюминизма“, авторката открива убедителни доказателства за тезата си за тенденциозното размиване на концептуалните граници между естественото и свръхестественото, постигнато чрез замяната на природата с превдоприрода и на рационалността с псевдорационалност. По този начин фантастичната фикция се изплъзва от идеологическото изискване за правдоподобност не като открито му се противопоставя, а като незабележимо го подкопава. В същата глава е обосновано и въвеждането на понятието *хетероенциклопедия* (по аналогия с понятието *ксеноенциклопедия*, въведено от Сен-Жьоле), предназначено да обозначи особената и парадоксална епистемологична ситуация, в която се озовава читателят на фантастична литература, „изправен пред собствените си деформирани културни модели, които е принуден да възприеме като неефикасни и несигурни“ (с. 35 от автореферата).

Трета глава, „Преди и след Хофман“ изследва отношението на фантастичното към правдоподобността в романтическата литература. Опирайки се на примера на Мадам дьо Стал като една от първите теоретички на френския романтизъм, авторката обръща внимание на двойствеността в това отношение, изразено както в разрив, така и в приемственост спрямо рационализма. Основателна е тезата ѝ за напрежението между *псевдомимесис* и *семиосис* като

отличителен белег на фантастичното повествование във Франция през 30-те години на XIX век, аргументирана и чрез наблюденията ѝ върху различието в начините, по които Готие се отнася към Хофман в статиите си, посветени на немския автор, от една страна, и в собствените си фантастични разкази, от друга.

Обект на анализа в четвърта глава – „Фантастичният дискурс между максимализъм и минимализъм“, е творчеството на Нодие и Мериме. Целта на дисертантката е да открие у всеки от тези двама автори специфичните за него проявления на стратегията, определена от нея като *псевдомимесис* (еманципиране на фантастичната фикция чрез манипулиране на идеологическия контекст).

Основните резултати от цялостното изследване са стройно и нагледно обобщени в петата глава „Типологии“. Заключение поднася в кратка, стегната и много добре обмислена форма изводите и откроява безспорните приноси на дисертацията.

Приносите са детайлно изброени и в автореферата, който напълно точно съответства на труда и синтезира всичките му най-важни постановки и наблюдения. Библиографията е внушителна и изключително задълбочено проучена. Логическата постройка на научното изложение е безупречна. Специално изтъкване заслужава и висотата на владеене на френския език от страна на авторката, чистотата на стила и четивността на текста въпреки сложността на проблемите, които той обсъжда.

Всички тези очевидни достойнства на дисертацията ми дават основание убедено да гласувам за това на неговата авторка Александра Желева да се присъди образователната и научна степен „доктор“.

Доц. д-р Миряна Янакиева